

Elżbieta Szyszlak (Wrocław, Polska)

POLITYKA PAŃSTWA A BEZPIECZEŃSTWO KULTUROWE MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH. PRZYPADEK ROMÓW W REPUBLICIE CZESKIEJ

Według szacunków mniejszość romska należy do najliczniejszych w Republice Czeskiej, mimo, że oficjalne statystyki nie sytuują jej pod tym względem na czołowych pozycjach. Polityka Pragi wobec tej społeczności kształtowała się zarówno pod wpływem czynników wewnętrznych, głównie – związanych z jej skomplikowaną sytuacją społeczno-ekonomiczną oraz z opcją polityczną rządzących gabinetów, jak i międzynarodowych, wynikających z procesu integracji ze strukturami zachodnioeuropejskimi i naciskami podmiotów o międzynarodowym charakterze. Cechowała się przy tym niejednokrotnie brakiem kontynuacji i konsekwencji. Można w niej jednak, pomimo występujących różnic, wyróżnić trzy podstawowe filary, na których się opierała i z perspektywy których jest konceptualizowana. Są to: 1) perspektywa ochrony praw człowieka; 2) perspektywa narodowościowa; 3) szeroka perspektywa społeczno-kulturowa, w której mowa jest m.in. o problemie integracji społecznej. W założeniu perspektywy te nie wykluczają się, lecz stanowią koherentną całość¹. Wszystkie są istotne w kontekście dążeń do zachowania bezpieczeństwa kulturowego mniejszości romskiej, będącego przedmiotem zainteresowania w niniejszym tekście. Z uwagi na ograniczony rozmiar artykułu możliwe jest jednak poruszenie zaledwie części problemów z tego zakresu.

¹ *Zásady dlouhodobé Koncepce romské integrace do roku 2025 (Příloha usnesení vlády ze dne 12. Dubna 2006, č. 393)*, www.mvcr.cz/soubor/vest406-pdf.aspx [dostęp: 01.04.2015].

1. ROZWAŻANIA TEORETYCZNE NAD BEZPIECZEŃSTWEM KULTUROWYM MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH

Bezpieczeństwo kulturowe jest stosunkowo nową kategorią w studiach nad bezpieczeństwem. Uwaga badaczy koncentruje się tu nie tylko na bezpieczeństwie państwa, lecz także grup społecznych, wśród których wyróżnić można m.in. mniejszości narodowe i etniczne². Wzrostowi zainteresowania bezpieczeństwem kulturowym niewątpliwie sprzyjało pojawienie się we współczesnym świecie takich procesów jak globalizacja, modernizacja, integracja, zachodząca coraz częściej również na płaszczyźnie kulturowej, nasilone migracje, zmiany klimatyczne, zmiany oblicza współczesnych wojen i konfliktów. Wymienione procesy uważa się równocześnie za poważne, rzeczywiste i potencjalne zagrożenie bezpieczeństwa kulturowego, zarówno państwa, jak i grup społecznych.

Dookreślając czynniki, stanowiące istotę bezpieczeństwa kulturowego, warto z pewnością uwypuklić z jednej strony – konieczność osiągnięcia stanu braku zagrożeń dla tożsamości i dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego), z drugiej zaś – stworzenia warunków, w których możliwy jest rozwój kultury oraz jej wzbogacenie o elementy innych kultur. W przypadku mniejszości narodowych i etnicznych będzie to sytuacja, w której mogą one utrwalać swą tożsamość i odrębność etniczną, pielęgnować i rozwijać swą kulturę (materialną i niematerialną), a jednocześnie czerpać z dorobku kulturowego innych grup etnicznych, w tym grupy większościowej w państwie zamieszkania, nie tylko bez uszczerbku dla swojej kultury, ale w efekcie ją wzbogacając. W zdefiniowanym w ten sposób bezpieczeństwie kulturowym istotnym elementem jest nie tylko postulat zachowania tożsamości, odrębności i dorobku kulturowego, lecz również rozwój tego ostatniego, przy czym położenie mniejszości narodowych i etnicznych wykazuje pewne „cechy szczególne”.

Do takich należy wielość zagrożeń, albowiem obok tych odnoszących się do innych podmiotów bezpieczeństwa kulturowego, zauważyć można liczną grupę niebezpieczeństw specyficznych w dużej mierze dla mniejszości. Ważną rolę może odgrywać ponadto posiadanie lub nieposiadanie państwa macierzystego i, kiedy zachodzi pierwsza ewentualność, jego polityka wobec diaspory. Duże znaczenie ma stopień zintegrowania członków danej mniejszości ze społeczeństwem większościowym oraz ich świadomość własnej odrębności i wagi, jaką dla jej przetrwania w czasie ma zachowanie

² Zob. szerzej Agata W. Ziętek, *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 49–59.

dziedzictwa kulturowego. Nieocenioną rolę pełnią elity oraz instytucje i organizacje mniejszościowe. Te ostatnie należą przy tym do podstawowych instrumentów wykorzystywanych w dążeniu do zachowania bezpieczeństwa kulturowego grupy mniejszościowej, zwłaszcza, że mniejszości nie dysponują narzędziem w postaci państwa i jego instytucji. Na podkreślenie zasługuje ponadto fakt, że szanse na zachowanie bezpieczeństwa kulturowego grup mniejszościowych wzrastają, kiedy ich sytuacją zainteresowane są podmioty o charakterze międzynarodowym.

Kończąc rozważania dotyczące wątków charakterystycznych dla bezpieczeństwa kulturowego mniejszości narodowych i etnicznych warto podkreślić, że zachowanie i rozwój kultury narodowej oraz możliwość pielęgnowania swej tożsamości etnicznej są dla nich warunkiem przetrwania. A więc zachowanie bezpieczeństwa kulturowego należy w przypadku mniejszości narodowych i etnicznych rozumieć *de facto* w kategoriach być albo nie być.

2. BEZPIECZEŃSTWO KULTUROWE MNIEJSZOŚCI ROMSKIEJ W REPUBLICIE CZESKIEJ – WYZWANIA I DYLEMATY

Analizując problematykę mniejszości romskiej w Republice Czeskiej w perspektywie bezpieczeństwa kulturowego, należy zwrócić uwagę na kilka problemów badawczych, wynikających ze sposobu definiowania tego sektora bezpieczeństwa oraz charakteru mniejszości romskiej.

Nastręcza to wiele problemów. Po pierwsze, trudno mówić o jednej, wspólnej tożsamości tej grupy etnicznej. Romowie, mimo wielu podobieństw stanowiących fundament ich wspólnotowości, pozostają grupą dość zróżnicowaną, tak na poziomie globalnym, jak i krajowym. Po drugie, w przypadku Romów dominuje kultura niematerialna i oralna. Dopiero od niedawna widoczny jest proces przekształcania jej w kulturę „pisaną”³. Istotnym problemem pozostaje ponadto przydatność języka romskiego do opisu zjawisk zachodzących we współczesnym świecie, determinująca w dużym stopniu możliwości jego rozwoju oraz problem jego podatności na wpływy języka czeskiego. Obok ochrony ważna jest kwestia zapewnienia rozwoju dziedzictwa kulturowego, jak również otwarcia na wpływy i inspiracje z innych kultur. Uzasadniona wydaje się teza, że czynnikiem skutecznie ograniczającym możliwości owego otwarcia oraz wzmocnienia atrakcyjności kultury romskiej jest zjawisko gettoizacji znacznej części populacji romskiej. Jest ono ponadto poważną przeszkodą w dostępie do kultury wytworzonej, czy to współcześnie czy w przeszłości przez tę grupę etniczną.

³ Irena Kašparová, *Politika romství – romská politika*, SLON, Praha–Brno 2014, s. 81.

Trudności w zapewnieniu bezpieczeństwa kulturowego Romów wiążą się także z nieprzywiązywaniem, przez część z nich, wagi do swojej kultury, a nawet jej odrzucaniem jako zbędnego balastu. Analizując problematykę romską w perspektywie bezpieczeństwa kulturowego warto wreszcie zwrócić uwagę na bardzo kontrowersyjną kwestię, mianowicie na ile uprawnione jest twierdzenie o istnieniu narodu romskiego. Jest to o tyle ważne zagadnienie, że przedmiotem ochrony, w przypadku bezpieczeństwa kulturowego mniejszości narodowych i etnicznych, jest tożsamość i kultura, zasadzająca się na etniczności.

Według szacunków, w Republice Czeskiej mieszka od 150 do 300 tysięcy Romów, choć oficjalne statystyki mówią o kilkunastu tysiącach. Podczas powszechnego spisu ludności z 2011 r. narodowość romską zadeklarowało niewiele ponad 13 tysięcy osób, z których 7 tysięcy – jako jedną z dwóch narodowości. Natomiast język romski jako ojczysty wskazało ponad 41 tysięcy osób, przy czym ponad 33 tysiące w połączeniu z językiem czeskim⁴. Jest to społeczność o specyficznym charakterze, ponieważ, z jednej strony zalicza się ją do mniejszości od wieków zasiedziały na ziemiach czeskich, z drugiej zaś można ją zakwalifikować do grup o charakterze imigranckim. W okresie II wojny światowej doszło bowiem do zagłady niemal wszystkich zamieszkujących ziemie czeskie Romów, a współczesne ich skupiska są efektem powojennych migracji ze Słowacji, po części spontanicznych, po części zaś realizowanych przez władze⁵. Problemy, z jakimi obecnie boryka się społeczność romska, mają częściowo związek właśnie z tym jej imigranckim charakterem.

Romowie w Republice Czeskiej są grupą zróżnicowaną, a oś podziałów przebiega wzdłuż różnic kulturowych. Na podziały te mogą, choć nie jest to regułą, nakładać się podziały o charakterze socjoekonomicznym. Najbardziej zasymilowani są Romowie czescy i morawscy, którzy w czasie II wojny światowej ponieśli niezwykle dotkliwe straty. Z kolei największym stopniem hermetyczności i najmniejszą podatnością na procesy asymilacji cechują się Romowie Wołoscy (*Olaši*). Natomiast najliczniejszą, ale i najbardziej zróżnicowaną wewnętrznie grupą, są Romowie Słowaccy. Czechy zamieszkują również Romowie Węgierscy oraz bardzo nieliczni Sinti⁶. Pod

⁴ Wyniki spisu ludności z 2011 r. dostępne są na stronach internetowych Czeskiego Urzędu Statystycznego, www.czso.cz [dostęp: 1.04.2015].

⁵ Były to migracje w ramach jednego państwa czechosłowackiego, zob. Eva Davidová, *Romano drom. Cesty Romů 1945–1990. Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2004, s. 145–186.

⁶ Kašparová, *op. cit.*, s. 30–35; Małgorzata Michalska, *Kwestia romska w Czechach* [w:] Tomasz Szyszlak (red.), *Kwestia romska w polityce państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2011, s. 107.

względem językowym populację romską w Republice Czeskiej cechuje duży stopień zróżnicowania, choć zdecydowana większość, około 70–80%, posługuje się słowackim dialektem języka romskiego. Warto również wspomnieć o pojawieniu się wśród kolejnych pokoleń języka określanego jako romski etnoлект języka czeskiego, albowiem bardzo widoczne pozostają w nim wpływy języka romskiego oraz słowackiego. Obecnie jest on traktowany jako samodzielny dialekt języka romskiego, ewentualnie jako część języka czeskiego⁷.

Do najważniejszych problemów mniejszości romskiej w Czechach zaliczyć można wykluczenie społeczne i ściśle z nim związany problem społecznie wykluczonych osiedli, zamieszkiwanych, często w większości, przez Romów. Według danych pochodzących z 2006 r. od 60 do 80 tysięcy Romów żyło w około 330 wykluczonych osiedlach. Szacunki, dotyczące obecnej sytuacji, mówią o pogłębianiu się tego zjawiska⁸. Warto jednak podkreślić, że kwestia wykluczenia społecznego nie jest charakterystyczna dla całej populacji romskiej w Czechach i nie ogranicza się jedynie do tej mniejszości.

Getta stanowią doskonałe środowisko dla rozwoju wszelkich form patologii społecznych. Pojawia się w nich również tzw. *kultura biedy*⁹, której powszechność generuje szereg problemów. Z perspektywy bezpieczeństwa kulturowego warto zwrócić uwagę przede wszystkim na dwa. Po pierwsze, o ile oferuje ona wzorce zachowań i działań przydatne w środowisku społecznego wykluczenia, to nie przygotowuje na kontakt ze światem zewnętrznym, uniemożliwiając wręcz nabycie kompetencji kulturowych, pozwalających na uczestnictwo w życiu społeczeństwa większościowego. Po drugie, ma wiele cech wspólnych z tradycyjną kulturą romską, nie jest jednak z nią tożsama, mało tego, skutecznie ją wypiera. Jednostki czy grupy Romów nie potrafią partycypować w kulturze społeczeństwa większościowego, będąc jednocześnie „wykorzenione” z własnej kultury – ich wykluczenie nabiera tym samym jak najbardziej realnego „podwójnego” charakteru, stając się dominującą cechą kulturową.

Istnienie społecznie wykluczonych osiedli skutkuje ponadto nasilaniem procesu segregacji społeczeństwa na dwie odrębne grupy etniczne i kulturowe, mające z sobą niewiele wspólnego i nienawiązujące właściwie żadnych relacji. W ten sposób, niejako wewnątrz społeczeństwa czeskiego powsta-

⁷ Davidová, *op.cit.*, s. 21–22; zob. szerzej M. Bořkovcová, *Romský etnoлект češtiny*, Signeta, Praha 2006.

⁸ *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012*, Úřad vlády České republiky, Praha 2013, s. 113–114.

⁹ O kulturze biedy w kontekście romskim zob. szerzej Marek Jakoubek, *Przyczyny „romskiej” przestępczości*, „Studia Romologica”, 2010, nr 3, s. 163–181.

je, niedostępna dla większości, obca przestrzeń kulturowa. Warto również zwrócić uwagę na to, że marginalizacja społeczna części populacji romskiej pogłębia dystans między Romami z izolowanych osad a pozostałymi, czego skutkiem może być np. utrata ze strony tych ostatnich zainteresowania zaznaczaniem swojej odrębności etniczno-kulturowej, a w skrajnych przypadkach, negowaniem romskiej tożsamości. Sytuacja ta, w połączeniu z dość powszechnym niskim poziomem wykształcenia wśród młodych Romów, ma niekorzystny wpływ na możliwości tworzenia i wymiany elit romskich, na rozwój romskiej kultury, życia organizacyjnego, a w dłuższej perspektywie, na szanse zachowania bezpieczeństwa kulturowego tej grupy etnicznej i jej przetrwania jako świadomej swej tożsamości i praw, zorganizowanej społeczności.

Problem społecznego wykluczenia stanowi ponadto doskonałą pożywkę dla nasilenia nastrojów antycygańskich w społeczeństwie czeskim, których jednym z przejawów jest wzrost popularności ugrupowań radykalnych oraz obniżenie poziomu dyskursu publicznego dotyczącego tematyki romskiej. Zjawisko określane mianem „czeskiego antycyganizmu”, którego symbolem stały się antyromskie pochody i demonstracje, stanowi również jedno z najpoważniejszych wyzwań dla zachowania bezpieczeństwa kulturowego, albowiem niekorzystnie wpływa nie tylko na relacje między nie-Romami i Romami, na postrzeganie romskiej kultury jako zacofanej, gorszej itp., ale także na stosunek części Romów do swojej „romskości”.

W kontekście bezpieczeństwa kulturowego mniejszości romskiej, istotną kwestię stanowi, wspomniany już, niski poziom wykształcenia tej społeczności. Wskazuje się przy tym na bariery systemowe, tkwiące w szkolnictwie oraz na przyczyny tkwiące w samej mniejszości romskiej, która nigdy nie przywiązywała wagi do tego aspektu życia. Środowisko romskie, szczególnie w warunkach społecznie wykluczonego osiedla, stanowi w tym przypadku często czynnik demotywujący¹⁰.

Kolejnym z problemów jest kwestia tożsamości. Niejednokrotnie podnosi się problem jej kryzysu i to zarówno – rodowej czy związanej z tradycyjnymi rzemiosłami, jak i etnicznej. W pierwszym przypadku jest to głównie wynikiem zmian społeczno-ekonomicznych, w drugim łączy się z różnym stosunkiem Romów do swojej przynależności etnicznej i „romskości” jako takiej¹¹. Różnice te przejawiają się przede wszystkim w akcentowaniu kwestii socjalnych lub etnicznych, w odrzuceniu lub akceptacji romskiej toż-

¹⁰ Zob. szerzej Lena Fónalová, *Nenechali se vyloučit. Sociální vzestupy Romů v české společnosti*, Masarykova univerzita, Brno 2014, *passim*.

¹¹ Karel A. Novák, *Romové, nacionalismus a rozvojové programy* [w:] Marek Jakoubek, Tomáš Hirt (red.), *Romové: kulturologické etudy*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004, s. 140–144.

samości jako tożsamości etnicznej, w poziomie dystansu, a nawet dezaprobaty w stosunku do pozostałych grup romskich. W kontekście tożsamości wskazać można dwa podstawowe i równoległe wątki: kwestię wzmocnienia elementów składających się dotychczas na konstrukt określany mianem tożsamości romskiej, dzięki czemu zahamowaniu ulegnie proces ich erozji oraz kwestię wzbogacenia tejsze o nowe elementy, co bywa określane mianem „wynajdywania tradycji”¹². W pierwszym przypadku chodzi o zachowanie elementów kultury charakterystycznych dla tej społeczności, przy czym „romskość” nie powinna skazywać jej nosicieli na pozostanie „w skansenie” czy też na marginesie życia społeczno-politycznego. W drugim przypadku, o działania mające na celu stworzenie fundamentu, na którym budowana będzie romska tożsamość etniczna – ponad dotychczasowymi podziałami. Podejmowana jest aktywność na niwie organizacyjnej i politycznej, wspierana przez instytucje międzynarodowe, której towarzyszy tworzenie „narodowej ideologii”. Jeden z jej podstawowych mitów „założycielskich” stanowi Zagłada Romów w czasie II wojny światowej¹³.

Kończąc rozważania dotyczące najważniejszych problemów i wyzwań, związanych z zachowaniem bezpieczeństwa kulturowego mniejszości romskiej w Republice Czeskiej, warto wspomnieć o migracjach. W okresie wspólnego państwa czechosłowackiego odbywały się one przede wszystkim na linii Słowacja–Czechy. Również po roku 1993 nadal mają miejsce tego typu migracje, choć już na dużo mniejszą skalę. Współcześnie poważniejszą rolę odgrywają migracje zagraniczne oraz migracje wewnętrzne, prowadzące do koncentracji ludności romskiej i przyczyniające się do rozrostu izolowanych osiedli.

3. POLITYKA WŁADZ CZESKICH WOBEC ROMÓW W KONTEKŚCIE BEZPIECZEŃSTWA KULTUROWEGO

Na możliwość zachowania bezpieczeństwa kulturowego mniejszości w bardzo istotnym stopniu wpływa polityka etniczna państwa. Do najważniejszych w tym kontekście należy m.in. ustrój polityczny oraz rozwiązania instytucjonalno-prawne, regulujące położenie mniejszości. Czechy są państwem

¹² Zob. Sławomir Kaprański, *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012, s. 296.

¹³ Zob. szerzej m.in. Marcin Szewczyk, *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Tarnów 2013; Andrzej Mirga, Nicolae Gheorghe, *Romowie w XXI wieku. Studium polityczne*, Projekt ds. Stosunków Etnicznych Raport – maj 1997, Universitas, Kraków 1997; Valeriu Nikolae, Hannah Slavik (red.), *Roma Diplomacy*, International Debate Education Association, New York 2007.

demokratycznym, w którym prawa mniejszości narodowych gwarantowane są w szeregu aktów normatywnych, zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i międzynarodowym¹⁴. Ponadto są członkiem organizacji międzynarodowych i biorą udział w międzynarodowych projektach, mających na celu poprawę sytuacji mniejszości romskiej, takich jak m.in. Dekada Integracji Romskiej 2005–2015¹⁵.

Romowie zostali uznani za mniejszość w 1991 r., czyli jeszcze w okresie państwa czechosłowackiego. Od początku istnienia suwerennej Republiki Czeskiej mogą więc korzystać z praw przysługujących mniejszościom narodowym. Warto jednak zaznaczyć, że początkowo nie interesowano się w większym stopniu tą społecznością. Sytuacja zmieniła się dopiero pod koniec ubiegłego stulecia, w dużej mierze w związku z perspektywą akcesji Czech do Unii Europejskiej. W procesie ratyfikacji *Karty języków regionalnych lub mniejszościowych* język romski uznany został za język mniejszościowy i chroniony zapisami części II Karty¹⁶. Kwestia problemów, z którymi boryka się mniejszość romska oraz konieczność wspierania jej kultury pojawiała się niejednokrotnie w deklaracjach programowych kolejnych rządów¹⁷. Jak dotąd przyjęto także kilka strategii na rzecz integracji społeczności romskiej. Często pojawiają się głosy, że problematyka romska zdominowała politykę etniczną Czech. W rzeczywistości wykracza daleko poza nią i łączy się ściśle z problemem wykluczenia społecznego, dlatego też warto podkreślić, że na sytuację Romów wpływają także działania, mające na celu zniwelowanie tego problemu, w tym m.in. przyjęcie *Strategii walki z wykluczeniem społecznym 2011–2015*. Podjęto także szereg inicjatyw, w które zaangażowane są podmioty systemu bezpieczeństwa narodowego, w tym policja¹⁸.

W roku 2015 rząd przyjął nową strategię integracji mniejszości romskiej (do 2020 r.). Do jej beneficjentów zaliczono zarówno Romów wyclu-

¹⁴ Zob. szerzej o rozwiązaniach legislacyjnych dotyczących mniejszości narodowych w Republice Czeskiej, Elżbieta Szyszlak, *Polityka etniczna Republiki Czeskiej* [w:] Henryk Chałupczak, Radosław Zenderowski, Walenty Baluk (red.), *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015, s. 201–205.

¹⁵ Szerzej o Dekadzie Integracji Romskiej zob. Tomasz Szyszlak, *Działania podejmowane przez władze bułgarskie w ramach Dekady Integracji Romskiej 2005–2015*, „Wschodnioznawstwo”, 2014, nr 1, s. 43–48.

¹⁶ Szyszlak, *Polityka etniczna...*, op. cit., s. 205–206.

¹⁷ Zob. Deklaracje programowe czeskich rządów (*Programové prohlášení vlády*) z lat 1992–2014, www.vlada.cz [dostęp: 1.04.2015].

¹⁸ O dotyczących mniejszości romskiej działaniach, podejmowanych przez policję czeską, zob. np. Elżbieta Szyszlak, *Rola czeskiej policji w kreowaniu bezpieczeństwa społeczności lokalnych w kontekście mniejszości romskiej*, „Wschodnioznawstwo”, 2014, nr 1, s. 13–29.

czonych społecznie, jak i niedotkniętych w sposób bezpośredni tym problemem oraz romską mniejszość narodową. Zapowiedziano zmianę akcentów w podejściu do tematyki romskiej, gdyż powszechne jej łączenie z wykluczeniem społecznym stanowi „czynnik stygmatyzujący”¹⁹. Za ważny cel *Strategii* uznano wsparcie dla zintegrowanych ze społeczeństwem Romów, w których upatruje się największy potencjał „dla budowania mostu między Romami a nie-Romami”²⁰. Nowa Strategia integracji romskiej stanowi jeden z ważniejszych dokumentów w kontekście bezpieczeństwa kulturowego mniejszości romskiej w Czechach, albowiem jednym z najważniejszych wyzwań, jakie zdefiniowano, stało się stworzenie wykształconej elity romskiej, co ma pozwolić skuteczniej walczyć z dotykającymi społeczność romską problemami oraz wzmocnić jej kondycję etniczną²¹.

Obok rozwiązań legislacyjnych, w Republice Czeskiej powołano do życia szereg instytucji zajmujących się problematyką mniejszościową, w tym także romską. Należą do nich m.in. Rada Rządu ds. Mniejszości Narodowych, Rada Rządu Republiki Czeskiej ds. Mniejszości Romskiej, Agencja ds. Integracji Społecznej. W realizację inicjatyw dotyczących Romów zaangażowane są ponadto ministerstwa, przede wszystkim resorty kultury, szkolnictwa, a także pracy i spraw społecznych²². Obszar zainteresowania wymienionych podmiotów jest bardzo zróżnicowany, lecz jako całość stanowią zbiór instytucji wpływających na możliwość zachowania bezpieczeństwa kulturowego mniejszości romskiej, wspierając – w sposób pośredni lub bezpośredni – romską kulturę i sprzyjając zachowaniu tożsamości. Po przedterminowych wyborach w 2013 r., w składzie powstającego rządu znalazł się minister ds. praw człowieka, równych szans i legislatywy, do kompetencji którego należy m.in. problematyka romska. Ważną instytucją, działającą na rzecz rozwoju i zachowania tożsamości mniejszości romskiej, stało się Muzeum Kultury Romskiej w Brnie, specjalizujące się w romskiej historii i kulturze. Początkowo funkcjonowało jako organizacja *non profit*, lecz z czasem zostało przekształcone w instytucję państwową. Muzeum stało się ważną instytucją w życiu czeskiej społeczności romskiej, a jego oferta spotyka się z także z dużym zainteresowaniem ze strony nie-Romów²³.

¹⁹ *Strategie integrace romské do 2020 roku*, Úřad vlády České republiky, Praha, 2015, s. 26, 17.

²⁰ *Ibidem*, s. 17.

²¹ *Ibidem*, s. 64.

²² O rozwiązaniach legislacyjnych, dotyczących mniejszości narodowych w Republice Czeskiej oraz działalności wymienionych instytucji, zob. Szyszlak, *Polityka etniczna...*, op. cit., s. 201–212.

²³ Zob. szerzej www.romea.cz.

Warto wspomnieć o działaniach w bezpośredni sposób związanych z procesem budowania etnicznej tożsamości romskiej w wymiarze ogólnoeuropejskim. Przyjmują one np. formę uczestnictwa polityków czeskich w obchodach ważnych dla Romów wydarzeń. Do takich należą m.in. rocznice upamiętniające romski Holokaust, którego znaczenia nie sposób współcześnie ograniczyć do wpływu na kształtowanie się wspólnej romskiej tożsamości i traktować jedynie, jako część kultury niematerialnej (symbolicznej). Staje się on częścią kultury materialnej Romów, a najbardziej widocznym przejawem tego procesu jest powstawanie pomników oraz innych inicjatyw (np. stałych ekspozycji w muzeach), jak również literatury, dzieł sztuki i in., upamiętniających los Romów w okresie II wojny światowej. Mniejszość romska zyskuje w ten sposób, przybierając jak najbardziej fizyczną i trwałą – materialną postać, miejsca pamięci i dobra kultury, mogące pełnić ważną funkcję w budowaniu jej narodowej tożsamości. Do najbardziej znanych inicjatyw, mających na celu upamiętnienie Zagłady romskiej należała budowa pomników w Letach i w Žalovie, gdzie w czasie II wojny światowej znajdowały się obozy, w których śmierć poniosło wielu Romów. Ponadto organizowane są wystawy, cykle wystąpień w szkołach, placówkach kulturalnych, konferencje itp., mające na celu upowszechnianie wśród Czechów wiedzy o prześladowaniach Romów. W 2011 r. rząd podjął decyzję o budowie Ośrodka Pamięci o Romskim Holokauście w Hodoninie, który ma się także stać miejscem nieformalnej edukacji młodzieży²⁴.

Kwestia upamiętnienia ofiar romskich z czasu II wojny światowej staje się w przypadku naszych południowych sąsiadów również okazją do krytyki polityki wobec ludności romskiej, a ze spraw bardziej szczegółowych – za bierność w sprawie likwidacji chlewni, istniejącej na terenie i w bezpośrednim sąsiedztwie byłego obozu w Letach²⁵. Wskazuje się ponadto również na nieskuteczność instytucji, zajmujących się problematyką romską. Jednak warto zauważyć, że za niepowodzenia niektórych projektów częściowo odpowiedzialni są sami Romowie, wykazujący częstokroć bierność w korzystaniu ze swoich praw jako członków mniejszości narodowej.

Kolejnym istotnym zagadnieniem jest problem języka romskiego. Jak już wspomniano, zamieszkująca Czechy społeczność romska posługuje się wieloma dialektami języka romskiego i niewątpliwie wciąż pozostaje on istotnym komponentem romskości. Pełni jednak przede wszystkim rolę języka, używanego w sferze prywatnej. Możliwości kształcenia w nim można określić jako ograniczone, przede wszystkim z uwagi na brak zainteresowa-

²⁴ *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2013*, Úřad vlády České republiky, Praha 2014, s. 49.

²⁵ Zob. szerzej www.romea.cz.

nia ze strony Romów, stojących często na stanowisku, że znajomość języka romskiego może zaszkodzić ich dzieciom w szkole. Wyzwanie stanowi ponadto, w przypadku ochrony języka romskiego, obserwowana tendencja do zanikania jego używania, zwłaszcza wśród młodych Romów²⁶. W Republice Czeskiej istnieje natomiast możliwość studiowania języka romskiego w Katedrze Studiów Romskich w Instytucie Azji Południowej i Centralnej Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze. Program zajęć obejmuje obok nauki języka również szeroką paletę przedmiotów z zakresu kultury, historii, etnologii, problematyki socjalnej²⁷. Intensywną działalność na polu nauki języka romskiego – przede wszystkim poprzez organizowanie kursów językowych – rozwija przywoływane już Muzeum Kultury Romskiej w Brnie.

W kontekście bezpieczeństwa kulturowego mniejszości romskiej nie sposób nie wspomnieć o roli elit romskich. Łukasz Kwadrans wskazuje na nie jako na te, którym najbardziej zależy na „wytworzeniu homogenicznej tożsamości romskiej”²⁸. Dążenie to uwidacznia się w podejmowaniu form aktywności, służących emancypacji mniejszości romskiej, jej wewnętrznej konsolidacji, jak również ochronie i promocji kultury romskiej. Swymi działaniami czeskie elity romskie wpisują się w trendy i idee, zauważalne na gruncie ogólnoeuropejskim – budowania tożsamości etnicznej Romów, które to trendy są również, jak już wspomniano, obecne w polityce władz w Pradze, wobec mniejszości romskiej. Polityka ta, podobnie zresztą, jak i aktywność romskich działaczy, spotyka się jednak w Czechach z krytyką ze strony tych, którzy źródeł problemów Romów upatrują w sytuacji społeczno-ekonomicznej, ewentualnie czynnikach kulturowych, traktując kwestie etniczne jako marginalne²⁹. Warto również wspomnieć o niekorzystnym zjawisku, jakim jest odchodzenie od romskości części Romów, którzy zdobyli wykształcenie. Ponadto nie zawsze spotykają się oni z akceptacją ze strony społeczności romskiej. Często również nie podejmują nawet prób zaangażowania w życie mniejszości romskiej, swą przynależność do niej traktując w kategoriach stygmatyzacji³⁰.

²⁶ Zob. szerzej *Kvantitativní a kvalitativní analýza jazykové situace Romů v ČR*, (opr.) Jan Červenka, Pavel Kubaník, Hanna Sadlíková, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011, s. 20–28, www.romistika.edu [dostęp: 17.01.2015].

²⁷ Zob. www.romistika.edu [dostęp: 17.01.2015].

²⁸ Łukasz Kwadrans, *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa, Wrocław–Wałbrzych 2008, s. 35.

²⁹ Jakoubek, Hirt (red.), *op.cit.*, *passim*.

³⁰ Fónfalová, *op.cit.*, *passim*.

4. PODSUMOWANIE

Polityka prowadzona przez suwerenną Republikę Czeską wobec mniejszości romskiej przechodziła różne etapy i zawirowania. Analizując ją z perspektywy bezpieczeństwa kulturowego tej społeczności, wskazać można działania i instrumenty, sprzyjające jego zachowaniu – i to one były głównym przedmiotem zainteresowania w niniejszym tekście. Próbując dokonać podsumowania, należy zwrócić uwagę na pewien zwrot w stosunku Pragi do Romów. O ile początkowo, w okresie rządów premiera Václava Klause, praktycznie nie zajmowano się jej problemami, traktując jednak przede wszystkim jako mniejszość, o tyle w późniejszym czasie przeważała, z różnych względów, tendencja do postrzegania Romów głównie przez pryzmat problemów społecznych, w tym wykluczenia społecznego. Nie była ona zresztą ograniczona do środowiska polityków, lecz obecna również w dyskursie akademickim i życiu społecznym. Charakterystyczne były dwa zjawiska – etnicyzacji pewnych kategorii problemów społecznych, które zaczęto utożsamiać z Romami, w tym społecznego wykluczenia, oraz deetnicyzacji kwestii romskiej, która przestała być postrzegana jako związana z etnicznością. Obecnie nadal dużą wagę przywiązuje się do problemów społecznych, lecz zauważa się także problemy tej grupy o charakterze „etnicznym”. I podejście to zdaje się zyskiwać równorzędne znaczenie w postrzeganiu przez Pragę sytuacji Romów. W perspektywie bezpieczeństwa kulturowego mniejszości romskiej, istotną kwestią pozostaje pytanie, na ile tendencja ta będzie się w najbliższym czasie umacniać, na ile zaś dominującą pozycją zachowa praktyka zawężania tematyki romskiej do problemów społecznych.

LITERATURA:

- BOŘKOVCOVÁ M., *Romský etnolekt češtiny*, Signeta, Praha 2006.
- DAVIDOVÁ E., *Romano drom. Cesty Romů 1945–1990. Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2004.
- FÓNDALOVÁ L., *Nenechali se vyloučit. Sociální vzestupy Romů v české společnosti*, Masarykova univerzita, Brno 2014.
- JAKOUBEK M., *Przyczyny „romskiej” przestępczości*, „Studia Romologica”, 2010, nr 3, s. 163–181.
- KAPRALSKI, S., *Naród z popiołów. Pamięć zagłady a tożsamość Romów*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012.

- KAŠPAROVÁ I., *Politika romství – romská politika*, SLON Praha–Brno 2014.
- KWADRANS Ł., *Edukacja Romów. Studium porównawcze na przykładzie Czech, Polski i Słowacji*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Angelusa Silesiusa, Wrocław–Wałbrzych 2008.
- Kvantitativní a kvalitativní analýza jazykové situace Romů v ČR*, opr. J. Červenka, P. Kubaník, H. Sadlíková, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2011.
- MICHALSKA M., *Kwestia romska w Czechach* [w:] T. SZYSZLAK (red.), *Kwestia romska w polityce państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław 2011.
- MIRGA A., GHEORGHE N., *Romowie w XXI wieku. Studium polityczne*, Projekt ds. Stosunków Etnicznych Raport – maj 1997, Universitas, Kraków 1997.
- NIKOLAE V., SLAVIK H. (red.), *Roma Diplomacy*, International Debate Education Association, New York 2007.
- NOVÁK K. A., *Romové, nacionalismus a rozvojové programy* [w:] M. JAKOUBEK, T. HIRT (red.), *Romové: kulturologick etiudy*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2004.
- SZEWCZYK M., *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Muzeum Okręgowe w Tarnowie, Tarnów 2013.
- SZYSZLAK E., *Polityka etniczna Republiki Czeskiej* [w:] H. CHAŁUPCZAK, R. ZENDEROWSKI, W. BALUK (red.), *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo – Wschodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015.
- SZYSZLAK E., *Rola czeskiej policji w kreowaniu bezpieczeństwa społeczności lokalnych w kontekście mniejszości romskiej*, „Wschodnioznawstwo”, 2014, nr 1, s. 13–29.
- SZYSZLAK T., *Działania podejmowane przez władze bułgarskie w ramach Dekady Integracji Romskiej 2005–2015*, „Wschodnioznawstwo”, 2014, nr 1, s. 43–56.
- ZIĘTEK A. W., *Bezpieczeństwo kulturowe w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013.

DOKUMENTY:

- Strategie romské integrace do 2020 roku*, Úřad vlády České republiky, Praha 2015.
- Zásady dlouhodobé koncepce romské integrace do roku 2025 (Příloha usnesení vlády ze dne 12. Dubna 2006, č. 393)*, www.mvcr.cz/soubor/vest406-pdf.aspx.
- Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2012*, Úřad vlády České republiky, Praha 2013.
- Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2013*, Úřad vlády České republiky, Praha 2014.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

www.czso.cz.

www.romea.cz.

www.romistika.edu.

www.vlada.cz.

Elżbieta Szyszlak

E THEMESQËRI POLÌTIKA THAJ O KULTURÀLO SARBARIPEN
E SELITKONE MINORITETENQËRO – E RROMENQËRO SURO
DR-I ĆEXITKO REPÛBLIKA

O kulturàlo sarbaripen (ja ristipen) na perel dr-o xeladitko (militàro) sektòri thaj akada artìklo kerel pala lesθe jekh analiza dr-i relàcia selitkone aj etnikane minoriteta. I šeritko tèma si i rromani minoriteta, savàqe – ašal laqëre kulturàlo specifiko – o dikàripen pesqëre kulturalone sarbaribnasqëro si bari problèma. E artiklosqëri res si te sikavel sàr i ćexitko politika karing-o Roma šajarel (val na) te dikàrdòl lenqëro kulturàlo sarbaripen. Šeral aj xurdikanes, anel dr-i diskùsia pučhimàta sàr o zoràripen, ja o keripen, e Rromenqëre selitkone identitetaqëro, lenqëri edukàcia, o brakhipen lenqëre kulturaqëro thaj i korelàcia maškàr-e Rromenqëro dostipno (sociàlo) avričhudipen thaj lenqëro kulturàlo sarbaripen dr-i Ćexitko Repùblika.

Elżbieta Szyszlak

STATE POLICY AND CULTURAL SECURITY OF NATIONAL MINORITIES.
THE CASE OF THE ROMA IN THE CZECH REPUBLIC

Belonging to non-military security sectors cultural security is analyzed in this article in relation to national and ethnic minorities. The focus is the Roma minority, for which – due to the cultural specificity – the preservation of cultural security is a challenge. The main aim of this article is to present these aspects of Czech policy towards the Roma minority, which affect the ability to preserve its cultural security. In particular, discussed were issues related to the consolidation or even building a national identity of Roma, Roma education, protection of their culture and the correlation between social exclusion and cultural security of the Roma minority in the Czech Republic.